

ORIENTAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

journal homepage:
<https://www.supportscience.uz/index.php/ojss>

THE EXPLOITS OF UZBEKS IN WORLD WAR II: THE ACTIVITIES OF THE FRONTORTI

N. V. Bakhronova

*National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek
Tashkent, Uzbekistan*

ABOUT ARTICLE

Key words: People, memory, front, economy, industry, agriculture, evacuation, plant, factory, enterprise, technique, medicine, specialist.

Abstract: The article shows the contribution of the Uzbek people to the victory in World War II, the restructuring of the economy, agriculture, and the selfless work of the people during the war.

Received: 17.03.24

Accepted: 19.03.24

Published: 21.03.24

ИККИНЧИ ЖАҲОН УРУШИДАГИ ЎЗБЕКИСТОНЛИКЛАРНИНГ ЖАСОРАТЛАРИ: ФРОНТОРТИ ФАОЛИЯТИ

Н. В. Бахронова

*Мирзо Улугбек номидаги Ўзбекистон Миллий университети
Тошкент, Ўзбекистон*

МАҚОЛА ҲАҚИДА

Калит сўзлар: Одамлар, хотира, фронт, иқтисодиёт, саноат, қишлоқ хўжалиги, эвакуация, завод, завод, корхона, технология, тиббиёт, мутахассис.

Аннотация: Мақолада ўзбек халқининг Иккинчи жаҳон урушидаги ғалабага қўшган хиссаси, иқтисодиёт, қишлоқ хўжалигини қайта қуриш, уруш йилларида халқнинг фидокорона меҳнати кўрсатилган.

ПОДВИГИ УЗБЕКОВ ВО ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЕ: ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ФРОНТОРТИ

Н. В. Бахронова

*Национальный университет Узбекистана имени Мирзо Улугбека
Ташкент, Узбекистан*

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: Люди, память, фронт, экономика, промышленность, сельское хозяйство, эвакуация, завод, фабрика, предприятие, техника, медицина,

Аннотация: В статье показан вклад узбекского народа в победу во Второй мировой войне, перестройка экономики, сельского хозяйства, самоотверженный

КИРИШ

Иккинчи жаҳон уруши дунё халқлари хотирасига инсоният бошига мислсиз кулфатлар келтирган уруш сифатида қолди. Шу тариқа Совет давлати таркибига кирган халқлар, шу жумладан ўзбек халқи учун ҳам оғир ва синовли йиллар бошланди. Шундай қилиб, Ўзбекистон Иккинчи жаҳон урушига тортилди. Фронт чизиғидан минглаб километр узокликда жойлашган республика мудофаа саноати учун кўплаб турдаги стратегик хомашё етказиб берувчига, армия ва аҳоли учун турли ҳарбий маҳсулотлар ишлаб чиқариш учун муҳим базага айланди.

АСОСИЙ ҚИСМ

Ўзбекистоннинг ижтимоий-сиёсий ва иқтисодий ҳаётини ҳарбий миқёсда қайта қуриш қуйидаги йўналишларда амалга оширилди:

- Саноат томонидан фуқаролик маҳсулотларини ишлаб чиқаришни қисман ёки тўлиқ қисқартириш, фронт эҳтиёжларига мувофиқ янги ассортиментни максимал даражада ошириш;

- Эвакуация қилинган завод ва фабрикалардан жиҳозларни қабул қилиш ва республика ҳудудига жойлаштириш, халқ хўжалигининг барча тармоқлари учун жадаллаштирилган янги кадрлар ишлаб чиқариш;

- Республика транспорт тизимидан самарали фойдаланиш;

- Армия ва халқнинг тобора ортиб бораётган эҳтиёжларини қондириш учун қишлоқ хўжалигида ишчилар ва моддий ресурсларни сафарбар этиш;

- Зиёлиларнинг ижодий фаолиятини долзарб ҳарбий – иқтисодий муаммоларни ҳал этишга йўналтириш.

Шу билан бирга, Ўзбекистонда ҳарбий тузилмани қайта қуришда ҳар қандай давлат учун умумий бўлган қийинчиликлардан ташқари, ўтган йиллардаги ривожланишнинг ўзига хос шароитлари туфайли ўзига хос хусусиятлар ҳам мавжуд эди. Республиканинг жуда кичик саноати нисбатан ёш эди ва тинч қурилиш йилларида ҳам малакали ишчилар ва қурувчилар, муҳандис-техник ходимлар етишмас эди. Бундан ташқари, республика ғарбий вилоятлардан эвакуатсия қилинган саноат корхоналарининг келаётган техникаларини қабул қилиш, жойлаштириш ва тиклашга мажбур бўлди, тайёр ишлаб чиқариш майдонлари, бинолар, омборлар ва бошқа бинолар йўқ эди. Бундан ташқари, урушдан олдин бу ерда мудофаа корхоналари бўлмаган ва шунинг учун биринчи марта ҳарбий маҳсулотларнинг айрим турларини ишлаб чиқариш йўлга қўйилиши керак эди. Ва ниҳоят, республиканинг бутун халқ хўжалиги ўз ерлари қаърида бой табиий ресурсларга

эга бўлиб, ёқилғи ва электр энергияси танқислигини бошдан кечирди. Уруш шароитида республикада алоқанинг етарли даражада ривожланмаганлиги, автопаркнинг камлиги ҳар қачонгидан ҳам кескин сезилиб турди. Буларнинг барчаси биргаликда барча ишлаб чиқариш бўлинмаларини уруш шароитида қайта қуриш жараёнини анча мураккаблаштирди. Шунга қарамай, Ўзбекистон бу вазиятдан шараф билан чиқди. Бутун уруш давомида республика халқ хўжалиги фронтни қурол-яроғ, ўқ-дори ва озик-овқат билан узлуксиз таъминлаб турди.

Халқ хўжалигининг уруш ҳолатига ўтишига ҳисса қўшган ҳаракатлантирувчи куч республика меҳнаткашларининг ижтимоий-сиёсий бирлиги эди. Урушнинг дастлабки кунлариданоқ аҳолининг ёшу – қари барча қатламлари вакиллари ватанни ҳимоя қилиш, босқинчини қувиб чиқариш учун ҳамма нарсани қилишга қатъийлик кўрсатди. Республиканинг барча ватанпарварлари умумий ғалабага эришиш учун ягона курашда бирлашдилар. Тўлиқ фойдаланилмаётган ишлаб чиқариш қувватларини топиш, асбоб-ускуналар ва хомашёни қайта тақсимлаш, халқ хўжалигининг турли тармоқлари ўртасида алоқаларни ривожлантириш фаол жараён бўлди. Муайян ҳарбий вазифаларни бажаришдан ташқари, асосий ишлаб чиқарувчиларнинг ҳамкорлиги сиёсий томонга ҳам эга эди. Бу ўзбек халқининг ички жипслигини мустаҳкамлади, халқнинг бирлашиш жараёнини тезлаштирди.

Республика раҳбарияти қишлоқ хўжалигини уруш иқтисодиётининг ажралмас қисми сифатида кўриб, меҳнаткашларни қишлоқ хўжалиги машиналари ва механизмлари ишлаб чиқаришни кўпайтириш, уларни таъмирлаш, трактор ва комбайнлар учун эҳтиёт қисмлар ишлаб чиқариш ва етказиб беришга сафарбар этди. Саноат корхоналарида қишлоқ хўжалиги машиналарини таъмирлаш учун эҳтиёт қисмларни йиғиш ва тиклаш бўйича катта ишлар амалга оширилди. 1941-йилда республикада 10010 дона эҳтиёт қисмлар, 17430 дона турли асбоб-ускуналар, 3290 килограмм материаллар йиғилди. уларни тракторлар, комбайнлар, қишлоқ хо‘жалиги машиналари ишлаб чиқариш ва та’мирлашга йўналтирди. 1942 йил баҳорига келиб Ўзбекистонда трактор парки учун 777 124 рубл миқдорида эҳтиёт қисмлар ишлаб чиқарилди. Бу ишга Ўзбекистон ёшлари ҳам фаол қўшилди. Эҳтиёт қисмлар ва асбобларни йиғиш учун зудлик билан махсус ёшлар гуруҳлари тузилди. Ўзбекистон ёшларининг қишлоқ хўжалиги машиналари учун материаллар ва эҳтиёт қисмларни йиғиш бўйича умумий акциясида 375 та янги ташкил этилган жамоалар иштирок этди, 26 та ёшлар ташкилоти қишлоқ хўжалиги машиналари учун эҳтиёт қисмларни тиклаш ва таъмирлашга жалб этилди. Натижада, 1942 йилги экиш кампанияси бошланишига келиб, трактор паркиннинг асосий қисми иш тартибига

келтирилди. Қишлоқ халқ хўжалигини тиклаш ва ривожлантириш учун давлат томонидан ажратилган узок муддатли кредитлар фермерларга катта ёрдам берди. Қатор туман ва вилоятларга давлат ғалла етказиб бериш бўйича бир неча бор имтиёзлар берилди.

1942 йил июнда Самарқанд шаҳар ҳокимияти МТСга қишлоқ хўжалиги ўрим – йиғим машиналарини та’мирлашда ёрдам бериш масаласини кўриб чиқди. 1943 йил 11 январда шаҳар корхоналарига МТС устидан ҳомийлик қилиш масаласи яна вилоят раҳбариятининг диққат марказида бўлди. 1943-йилда Самарқанд вилоятининг 35 та МТСи “Қойташқурилиш”, “Қизил двигател”, “Ўроқ-болға” заводлари ва бошқа корхоналарга ҳомийлик қилиб берилди. Бу каби жараёнлар республиканинг бошқа вилоятларида ҳам содир бўлди. Шундай қилиб, Тошкент вилоятининг қишлоқ туманлари 33 та саноат корхонаси, жумладан, “Қизил Оқсой” ва “Ташселмаш” заводлари, “Ўртоқ” тамаки заводи, “Электрокабел” заводига ҳомийлик асосида бириктирилди. Фарғона вилояти қишлоқларига пахта заводи, Марғилон ва Қўқон ипак комбинатининг МТС жамоалари, Фарғона тўқимачилик комбинати ва бошқалар ҳомийлик қилди. Бухоро вилоятининг 30-МТСларига Бухоро, Когон, Қарши ва Китоб корхоналари ҳомийлик қилган. Янгийўл корхоналари 9 та пахтачилик хўжалигига ҳомийлик қилди. 1944 йил баҳорги экиш бошланишидан олдин 27 та омов, 24 та сеялка, 14 та култиватор, 175 та бошқа қишлоқ хўжалиги техникасини та’мирладилар. Фермер хўжаликларига 45 тонна турли материаллар, далаларга 72 тонна уруғлик ва 1040 тонна минерал ва органик ўғитлар ташилиб, 2340 та детал таъмирланиб, 2 та трактор вақтинчалик фойдаланишга топширилди. Корхоналарда тозалик ўтказилиб, ундан тушган маблағлар 25-ҳомийлик хўжаликларига ўтказилди.

Шаҳарликлар қишлоққа ёрдам кўрсатиш зарурлигини тўлиқ тушуниш билан қарши олдилар. 1942-йилнинг биринчи ярмининг топшириғини 135 фоизга бажарган Косонсой вилояти “Даруваджия” коллективи хатидан олинган кўчирма шундан далолат беради: “Ўзимизни ишлаб чиқариш топшириқларини бажариш билан чекланиб қолмай, сотсиалистик қишлоқ хўжалигини янада юксалтириш, фронт ва орқамизни барча турдаги хомашё ва озиқ - овқат билан таъминлаш учун курашга ўз меҳнат улушимизни қўшишга қарор қилдик. Шунинг учун биз кўшни колхозимизга ёрдамга келамиз ва қуйидаги мажбуриятларни бажарамиз:

- Колхозга ёрдам бериш учун 100 нафар эркак ва аёл ишчи ажратиш, шунингдек, жамоанинг 50 нафар оила а’золарини дала ишларига жалб этиш;

- Ҳарбий вазият тақозо қилганидек далада ишлаш, яъни эрталаб соат 6 яримда ишни бошлаймиз, кечки соат 10 яримда тугатамиз;

- Дам олиш кунларини колхоз ишлаб чиқаришига бериш.

Шу билан бирга, дала ишларининг ҳар бир иштирокчиси белгиланган ишлаб чиқариш меъёрларидан ошиб кетишини таъминлаш мақсадида танлов ўтказамиз”.

Уруш бошланганидан кейин тиббиёт кадрларини тайёрлаш, такомиллаштириш ва ихтисослаштириш табиати бутунлай бошқача характерга эга бўлди. Барча э’тибор фронт учун мутахассислар тайёрлашга қаратилди. Аввало, зудлик билан шифокорлар тайёрлаш ва уларни фронтга ярадор жангчиларга тиббий хизмат ко’рсатиш учун жо’натиш зарур эди. Шунинг учун ҳам урушнинг биринчи ойларида Шифокорлар малакасини ошириш институти СССР Халқ Комиссарлари Советининг ко’рсатмаларига биноан фаолияти то’хтатилди. У асосан ихтисослашув билан алмаштирилди, я’ни жарроҳ бўлмаганларни жарроҳларга, умумий шифокорларни токсикологларга, эпидемиологларга, травматологларга, рентгенологларга ва бошқаларга қайта тайёрлаш ёлга қо’йилди. О’қиш муддати 3 ойдан 2 ойга қисқартирилди. Мутахассислик бо’йича 1346 о’ридан 802 таси мудофаа учун зарур бўлган ёналишларга берилди, шунингдек эвакуатсия шифохоналарида фаолият ко’рсатаётган шифокорларнинг малакасини оширишга алоҳида э’тибор қаратилди. Уруш бошланганидан кейин тиббиёт ва фарматсевтика институтларида о’қиш муддати СССР Соғ’лиқни сақлаш халқ комиссарлигининг ко’рсатмаларига мувофиқ қисқартирилди. Тиббиёт институтларида о’қиш муддати 5 йилдан 3,5 йилга фарматсевтика институтларида 4 йилдан 2,5 йилга қисқартирилди. Қисқартириш маш’улотлар юкласининг 1 соатга ко’пайиши ва қишки таътилнинг 1 ҳафтага, ёзги та’тилни 1 ойга қисқариши ҳисобига амалга оширилди.

Уруш бошланган сўнг республика иқтисодиётини шошилиш тарзда ғалаба манфаатларига йўналтириш билан биргаликда фронт учун ҳарбийлар тайёрлаш ва уларни жанг майдонига етказиб бериш чоралари кўрилди. Германиянинг Совет давлатига қарши ҳужуми уюштирилган 1941 йил 22 июнда умумий сафарбарлик эълон қилинди. Бу албатта Совет давлати таркибига кирган халқларга, жумладан ўзбек халқига ҳам тегишли эди. Урушнинг илк кунлариданоқ, Ўзбекистонда митинглар ва намоёишлар ташкил қилинди. Тошкент тўқимачилик комбинати ва Тошкент қишлоқ хўжалиги машинасозлиги заводида бўлиб ўтган намоёишларни бунга мисол қилиб олишимиз мумкин. Бундай намоёишларда тўпланган одамлар фашизмга нисбатан ўз нафратларини ифода этиб, ватанни ҳимоя қилиш учун ҳамма нарсага тайёр эканликларини билдирдилар. Бундан ташқари ўзини фронтга жўнатилишини сўраб ҳарбий комиссарликларга ёзилган аризалар сони кун сайин кўпайиб борди. Урушнинг илк кунлариданоқ 14 мингдан ортиқ кўнгилчилар ўзини фронтга жўнатишларини сўраб мурожаат қилдилар. Биргина Самарқанд вилояти мисолида

оладиган бўлса, урушнинг илк кунларида фронт юборилишини сўраб ариза берганлар сони 1316 та бўлса, 1941 йил 4 августга келиб, уларнинг сони икки баравар кўпайиб, 2988 тага етди. Улар орасида ҳаттоки хотин – қизлар ҳам бор эди. Сўнгги йилларда уруш даврига оид адабиётларни ўрганиш натижасида маълум бўлишича, бутун уруш давомида 1,5 млн одам республикамиздан сафарбар қилинган.

Давлат Мудофаа Қўмитасининг 1941 йил 13 ноябрдаги қарорига мувофиқ, 1941 йилнинг ноябр ойидан 1942 йилнинг март ойига қадар Ўзбекистонда мавжуд кўшинлардан ташқари яна 14 та миллий – ҳарбий қўшилма ташкил қилинган. Булар 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97 – алоҳида ўқчи бригадалар ҳамда 99, 100, 101, 102, 103 – кавалерия дивизияларидан иборат бўлиб, улар жанг майдонида турли қаҳрамонлик намуналарини кўрсатганлар. Бундан ташқари душман босиб олган ҳудудлардан бир нечта ҳарбийлар тайёрлайдиган академиялар ва ўнлаб ҳарбий билим юрлари Ўзбекистон ҳудудига кўчириб олиб келинди. Уларнинг асосий вазифаси ҳарбий ҳаракатларда иштирок этаётган армия учун командирлар тайёрлаш ва етказиб беришдан иборат эди. Давлат Мудофаа Қўмитасининг 1941 йил 17 сентябрда "СССР фуқароларига ҳарбий ишни ёппасига мажбурий ўргатиш тўғрисида" номли қарори қабул қилинган бўлиб, унга кўра 1941 йил 1 октябрдан эътиборан 16 ёшдан 50 ёшгача бўлган барча эркак фуқароларга мажбурий ҳарбий таълим бериш лозим эди. Ўзбекистоннинг барча ҳудудларида фашизмга нафрат ғояси ва уни йўқ қилиш истаги кучайиб борди. Бу масалада Совет мутасаддилари томонидан амалга оширилган тарғибот ишлари ҳам катта аҳамиятга эга бўлди. Шу сабабли ҳам республиканинг барча вилоятларидан урушга юборилишини сўраб ёзилган аризаларнинг сони кўпайиб борди. Масалан, урушнинг илк ҳафталарида 1735 нафар фарғоналик ўзини урушга сафарбар этилишини сўраб мурожаат қилди. Уларнинг 423 нафари хотин – қизлардан иборат эди.

Ўзбек халқи бутун уруш давомида фронт орқасида ҳам қаҳрамонларча меҳнат қилиб жанг ҳаракатлари олиб борилаётган ҳудудларга жуда катта миқдорда ҳарбий техника, қурол – яроғ, дори – дармон, кийим – кечак, озиқ – овқат маҳсулотларни етказиб ҳам берди. Сўнгги йилларда амалга оширилган тадқиқотларда архив маълумотлари шунингдек, уруш даврига оид адабиётларни янада чуқурроқ таҳлил қилиш натижасида уруш йилларида фронтга етказиб берилган қурол – яроғларнинг сони ҳақида қўшимча маълумотлар қўлга киритилди. Уруш йилларида Ўзбекистон саноати томонидан фронтга етказиб берилган ҳарбий товарлар миқдorigа оид маълумотларнинг қиёсий таҳлилини қуйидаги жадвал орқали билиб олишимиз мумкин.

Т/Р	Маълумот ва фактлар	2019 йил 9 майгача бўлган рақамлар	2020 йил 9 майгача аниқланган рақамлар	Ўртадаги фарқ
1	Самолёт	2 100 та	2 403 та	303 та кўп
2	Авиамотор	17 342 та	19 800 та	2458 та кўп
3	Миномёт	17 100 та	18 641 та	1541 та кўп
4	Мина	22 000 000 дона	22 800 000 дона	800 000 дона кўп
5	Снаряд	560 000 та	606 200 та	46 200 та кўп
6	Авиабомба	2 000 000 дона	718 198 та	1 281 502 та кам
7	Парашют	330 000 та	420 000 та	90 000 та кўп
8	Ҳарбий – санитария поезда	18 та	100 та	82 та кўп
9	Ҳарбий кимёвий аппаратуралар	60 000 та	60 187 та	187 та кўп
10	Кабеллар	100 000 км	220 000 км	120 000 км кўп

Ушбу жадвалда келтириб ўтилган маълумотларни ўзаро таққослаганимизда ўзбек меҳнаткашларининг уруш йилларида фронтга етказиб берган қурол – яроғларининг сони анча камайтириб кўрсатилганлигини кўришимиз мумкин. Масалан, фронт учун етказиб берилган ҳарбий – санитария поезда 82 тага ёки авиамоторлар сони 2458 тага камайтириб кўрсатилган. Тадқиқотлар натижасида янги рақамларнинг очилиши ўзбек халқининг фронт ортидаги заҳматли меҳнатининг яна бир бор исботи бўлди. Уруш давом этаётган ва эркаклар фронтга сафарбар этилган бир вазиятда уларнинг ўрнида фронт орқасида кексалар, аёллар ва болаларнинг меҳнат қилганлиги эса ҳақиқий қаҳрамонлик намунаси десак алсо муболаға бўлмайди.

ХУЛОСА

Бир сўз билан айтганда, ўзбек халқи ўз она ватанини душмандан ҳимоя қилиш ва ғалабага эришиш учун ҳеч нарсани аямади. Нафақат жанггоҳларда, балки фронт ортида ҳам машаққатли меҳнат қилди. Уруш бутун дунёда беҳисоб йўқотишларга сабаб бўлди, ниҳоятда катта сабоқларга бой бўлди ва ўзбекистонликларни ушбу жараёнда мислсиз жасоратларини намойиш этди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ko‘pmillatli O‘zbekiston xalqining Ikkinchi Jahon urushi yillarida Front va Front ortida ko‘rsatgan beqiyos jasorati: Tarix, talqin, texnologiya. Ilmiy maqolalar to‘plami. – T., 2023. – B. 214 – 215.
2. O‘zbekistonlik Ikkinchi Jahon urushi qahramonlari. – T.: Sharq, 2020. – B. 3.
3. Xotiralarda jonlangan tarix. To‘plam. – T.: Zamin Nashr, 2023. – B. 22.
4. Saidov A. G‘alaba bog‘i falsafasi. – T.: Tasvir, 2021. – B. 27.

5. Fashizm ustidan qozonilgan g'alabada O'zbekistonning tarixiy hissasi (1941 – 1945) // Ilmiy – nazariy konferensiya materiallari. – T, 1996. – B. 63.
6. Urush ko'rgan doktorlar. – Andijon, 1995. – B. 13.
7. Рахимов Э. Социально – экономические основы развития здравоохранение в Узбекистане. – Т, 1984. – С. 42.
8. Azimov X. Ikkinchi Jahon urushida O'zbekiston harbiylarining ishtiroki va mavqeyi (1941 – 1945 – yillar). Tarix fanlari nomzodi ilmiy darajasini olish uchun taqdim etilgan diss. – T, 2004. – B. 24.
9. O'zbekiston xalqining fashizm ustidan qozonilgan g'alabaga qo'shgan hissasi. Kitob – albom. – T.: O'zbekiston, 2020. – B. 27.